

دانشگاه پیام نور استان تهران

مرکز / واحد تهران جنوب

گروه حقوق

پروژه کارشناسی ارشد

رشته ی حقوق

گرایش خصوصی

عنوان پایان نامه :

جبران خسارت معنوی در رویه قضایی جمهوری اسلامی ایران و با تاکید بر قانون آیین دادرسی کیفری

مصوب سال ۱۳۹۲

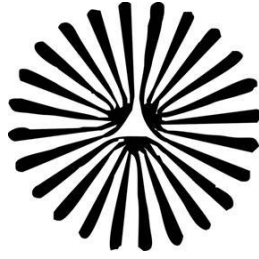
استاد راهنما:

دکتر محمودی

تهیه کننده:

آرتا دخت زارعی محمودآبادی

خرداد ۱۳۹۷

Payame Noor University of Tehran

South Tehran Center / Unit

Law Group

Master project

Law field

Private orientation

Thesis Title :

Compensation for spiritual damages in the judicial process of the Islamic Republic of Iran and with emphasis on the Code of Criminal Procedure of the Year ۱۳۹۲

Supervisor:

Dr. Mahmoudi

producer:

Arta dokht Zarei mahmoudabadi

June / 2018

بازگشت به علم

تقدیر و تشکر :

سپاس گزار کسانی هستم که سرآغاز تولد من هستند از یکی زاده می شوم و از دیگری جاودانه استادی که سپیدی را بر تختخه سیاه زندگیم نگاشت و مادری که تار مویی از او به پای من سیاه نماند.

باسپاس از او که هر لحظه خواسته های دلم را با آرامش نامش محو می کنم و همیشه در هر سختی مرا در آغوش می گیرد.

تقدیر و تشکر شایسته از استاد فرهیخته و فرزانه جناب آقای دکتر محمودی که با نکته های دلاویز و گفته های بلند، صحیفه های سخن را علم پرور نمود و همواره راه گشا و راهنمای نگارنده در اتمام و اکمال پایان نامه من بوده است.

تقدیم به:

آنان که ناتوان شدند تا ما به توانایی برسیم . . .

موهایشان سپید شد تا ما رو سفید شویم . . .

و عاشقانه سوختند تا گرمابخش وجود ما و روشنگر راهمان باشند. . . .

پدرانمان

مادرانمان

و استادانمان

چکیده:

خسارت معنوی یکی از انواع شناخته شده خسارات است که ماهیت و نوع آن با خسارت مادی متفاوت است. با توجه به تفاوت هایی که این نوع خسارت با خسارت مادی دارد نحوه جبران آن نیز متفاوت است. در این پایان نامه ما با توجه به برخی اصول حقوقی و قواعد فقهی به این نتیجه می رسیم که باید تمامی خسارات و زیان های وارد شده چه مادی و چه معنوی جبران شوند ابتدا با بررسی قوانین ایران در چند دهه اخیر در زمینه جبران خسارت معنوی و همچنین بررسی متون و قواعد فقهی و پرداختن به آیات و روایات و احادیث مختلف در زمینه جبران خسارت به این نتیجه رسیدیم که خسارت معنوی همچون انواع دیگر خسارات زیان بار است، بنابراین باید جبران شود سپس با بررسی موارد مختلف پیش آمده متوجه وجود انواع و اقسامی برای این نوع خسارت شدیم همچنین با ارزیابی پرونده های قضایی و جمع آوری آرای صادره از شعبات مختلف دادگاه های ایران در زمینه جبران خسارت معنوی پی به این مهم بردیم که دستگاه قضای ایران با وجود قوانین مختلف در زمینه زیان معنوی و با وجود پشتوانه فقهی و شرعی چنان که باید به مسئله خسارت معنوی پرداخته و در برخی موارد این زیان جبران نشده باقی مانده است از این رو همچنین به بررسی آرای صادره از دادگاه های ایالات متحده پرداختیم سپس با توجه به این ارزیابی و با در نظر گرفتن انواع خسارات معنوی که در شرایط کنونی جامعه ما امکان وقوع دارند، زیان های معنوی را دسته بندی کرده و با توجه به قوانین موجود برای جبران هرکدام از آن ها راهکارهایی را پیشنهاد دادیم.

کلید واژه:

خسارت، خسارت معنوی، جبران، رویه قضایی

فهرست

فصل اول :.....	۱
کلیات و تعاریف	۱
تعریف مفاهیم اصلی	۲
تعاریف واژه های تخصصی:	۷
خسارت معنوی:.....	۷
جبران:	۸
رویه قضایی:	۸
گفتار اول : ضرر و انواع آن	۸
تعاریف ارائه شده از خسارت معنوی :.....	۹
گفتار دوم : سابقه خسارت معنوی در حقوق ایران	۱۲
فصل دوم :	۱۴
جبران خسارت	۱۴
مبحث اول : لزوم جبران خسارت در قانون مسئولیت مدنی	۱۵
گفتار اول : موادی از قانون مسئولیت مدنی که به جبران خسارت پرداخته اند	۱۵
مبحث دوم : مفهوم و گستره اصل لزوم جبران کلیه خسارات	۱۶
مبحث سوم : لزوم جبران کلیه خسارات از دیدگاه فقه :	۱۸
گفتار اول: ارزش بعد معنوی انسان در دین مبین اسلام:	۱۹
گفتار دوم : تعاریف ضرر معنوی از دید فقه ها :	۲۰
گفتار سوم : قاعده لاضرر و لاضرار :	۲۰
گفتار چهارم : قاعده "لاخرج"	۲۱
مبحث چهارم : ضرورت جبران ضرر معنوی بر پایه بنای عقلا	۲۲
مبحث پنجم : جبران خسارت معنوی بر پایه ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری	۲۳
مبحث ششم : دیه و رابطه آن با خسارت معنوی :	۲۷
برداشت اول:.....	۲۹
مبحث هفتم : خسارت معنوی در روابط بین زوجین	۳۲

فصل سوم	۳۵
رویه قضایی در زمینه جبران	۳۵
خسارت معنوی و آرای دادگاه ها	۳۵
مبحث اول : رویه دادگاه ها در خصوص جبران خسارات معنوی	۳۶
مبحث دوم : نقش قاضی در ایجاد رویه قضایی	۳۷
مبحث سوم : آرای قضایی صادره در زمینه خسارات معنوی در ایران	۳۹
آرای صادره مبنی بر پذیرش جبران خسارت معنوی :	۴۰
آرای صادره مبنی بر عدم پذیرش جبران خسارت معنوی :	۴۲
مبحث چهارم : خسارت معنوی در قوانین آمریکا و آرای قضایی صادره در این زمینه	۴۳
تعریف واژه Slander و بررسی آن :	۴۴
پرونده اول :	۴۵
_ خلاصه پرونده :	۴۶
پرونده دوم :	۴۹
خلاصه پرونده :	۴۹
پرونده سوم :	۵۱
پرونده چهارم :	۵۳
نتیجه بررسی پرونده ها :	۵۵
فصل چهارم :	۵۷
قابلیت جبران خسارت معنوی	۵۷
و راهکارهایی برای جبران این زیان	۵۷
مبحث اول : بررسی دیدگاه های مختلف در خصوص قابلیت مطالبه خسارت معنوی	۵۸
گفتار دوم : قابل مطالبه بودن خسارات معنوی	۵۹
مبحث دوم: شیوه های مطالبه خسارات معنوی :	۶۰
مبحث چهارم : نتیجه گیری و پیشنهادها	۶۹
نتیجه گیری :	۶۹
پیشنهادها :	۷۱
فهرست منابع :	۷۲

عنوان : ساختار تحقیق

بیان مسئله :

ضرر و زیان معنوی عبارتست از کسر حیثیت و اعتبار اشخاص و یا صدمات روحی و عاطفی وارده که این نوع خسارت هم چون خسارت مادی هویدا و آشکار نیست اما چه بسا تالم و درد بیشتری در مقایسه با خسارت مادی به مجنی علیه وارد سازد و او اصرار بیشتری به جبران آن داشته باشد.

در قانون تعریف صریح و مشخصی از خسارت معنوی بیان نشده است و قانونگذار به این نوع از خسارت همانند خسارت مادی توجه خاص مبذول نداشته است. البته هرچند از خسارت مادی هم تعریفی بیان نشده اما این نوع از خسارت ملموس و آشکار است و بسیاری از مواد قانونی در خصوص جبران خسارت مادی است.

در گذشته زیان های معنوی را غیرقابل جبران می دانستند و علت را چنین می پنداشتند که زیان ها و صدمات روحی و عاطفی هم چون کسر اعتبار و یا تالمات روحی قابل اندازه گیری نیستند و در نتیجه جبران ناپذیرند. لازمه ترمیم یک زیان همیشه آنست که زیان دیده همان چیزی که از دست داده است را بدست آورد و به حالت سابق بازگردد و رضایت خاطرش فراهم شود که این امر در زیان های مالی براحتی قابل اجراست فرد زیان دیده از یک خسارت مادی با به دست آوردن مال از دست رفته اش به حالت سابق باز می گردد و رضایتش جلب می شود، حال آنکه جلب رضایت و به حالت سابق درآوردن وضعیت شخصی که صدمه روحی یا اعتباری به او وارد شده ، امری دشوار است.

سوال اصلی:

آیا خسارت معنوی هم چون خسارت مادی در مجموعه قضایی ایران قابل جبران است ؟

سوال کمکی ۱ :

تا چه میزان جبران خسارت معنوی با هزینه های مادی جامعه امکان پذیر است؟

سوال کمکی ۲ :

آیا با توجه به نظرات فقها می توان راهکاری برای جبران خسارت معنوی پیدا کرد؟

فرضیه اصلی: خسارت معنوی در مجموعه قضایی ایران با توجه به شرایط فرد زیان دیده از این نوع خسارت و میزان تالم وارده در بسیاری از حوزه های قضایی قابل جبران است .

فرضیه کمکی ۱:

جبران خسارت و زیان های معنوی در بسیاری از بسترها با توجه به شرایط ایجاد شده و درجه زیان معنوی با هزینه های مادی قابل جبران است .

فرضیه کمکی ۲:

جبران خسارت معنوی با توجه به نظر فقها و با استناد به برخی قواعد فقهی و همچنین احادیث معتبر در این زمینه در بسیاری از حوزه ها قابل جبران است .

سوابق و ضرورت انجام تحقیق:

نظر به اینکه خسارات معنوی در بعضی موارد آسیب های روحی جدی به اشخاص وارد می آورند تلاش برای جبران این نوع خسارت از اهمیت بالایی برخوردار است ، با گسترش جوامع و پیچیده تر شدن روابط افراد خسارات معنوی نیز انواع بیشتر و جدیدتری به خود می گیرند، پس با پیشرفت جوامع نیاز به راهکارها و قوانین جدید برای جبران این گونه خسارات بیشتر احساس می شود . قانون گذار در جای جای قوانین به این نوع خسارات اشاراتی کرده است اما تنها به بیان الزام به جبران آن بسنده کرده است .

مقالاتی نیز در این زمینه تهیه شده است، از جمله:

۱- مقاله آقای یاسر رحیمی در خصوص خسارت معنوی از دید فقه و حقوق که در آن ابتدا به تعریف خسارت معنوی از دیدگاههای متفاوت پرداخته و در ادامه در مورد لزوم جبران معنوی صحبت کرده است. هرچند این مقاله جبران خسارت معنوی را عملی بسیار سخت و تصمیم گیری قاضی در این مورد را نیز عملی فوق العاده دشوار دانسته است اما با استناد به قواعدی هم چون قاعده «لاضرر» ، اصل ۱۷۱ قانون اساسی و موادی از قانون مسئولیت مدنی به اثبات ادعای خود مبنی بر جبران اینگونه زیان ها پرداخته است.

۲- مقاله ای دیگر که به این بحث پرداخته است نوشته دکتر علی اصغر حاتمی است. در این نوشته خسارات معنوی طبقه بندی شده و انواع و اقسام آن تعریف شده است. پس از تعریف مواد قانونی راه

های موجود برای جبران اینگونه زیان را بررسی کرده و مدعی عدم توجه کافی و لازم قانون گذار به این حوزه از مسائل حقوقی شده است.

۳- در مقاله ای از سعیده محمودی و احمد مرادخانی، آنان معتقدند که خسارت معنوی ناشی از جرم به مهم ترین بعد از ابعاد وجود شخصیت انسان که همان بعد معنوی و روحانی باشد ایراد لطمه می نماید. آنان با بیان موادی از قانون مسئولیت مدنی و قانون اساسی هم چنین با تطبیق این مواد با قوانین فرانسه تاکید بر جبران خسارت معنوی نمودند.

۴- در مصاحبه ای با دکتر بهاره رجبی حقوق دان و وکیل دادگستری با جمع بندی تعاریف ارائه شده از خسارت معنوی، خسارات معنوی را به سه دسته تقسیم کرده است:

۱- صدمات عاطفی

۲- لطمه های روحی

۳- تالمات جسمی

وی هم چنین خسارت معنوی را این چنین تعریف می کند: «هرگونه ضایعه و زیان غیر مجاز را که از هتک حیثیت و یا لطمه به اعتبار اجتماعی یا فردی شخص و یا به لحاظ تالمات جسمانی و یا روحی و بالاخره به سبب صدمت عاطفی حاصل می شود.»

وی معتقد است دعاوی راجع به خسارات معنوی در محاکم قضایی ایران بسیار مهجور مانده و توجه خاصی به این موضوع نشده است.

روش انجام تحقیق:

باتوجه به قرارگرفتن این تحقیق در زمره تحقیق ها و پژوهش های کمی طبیعی است که رابطه علی بین پدیده ها در مرحله اول و متغیرها در مرحله دوم مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد از این رو از روش تبیین که نوعی روش غیر انکشافی محسوب می شود را برای ارزیابی و تحلیل داده ها استفاده می کنیم.

هدف

جبران ضرر و زیان وارده به افراد یک نیاز فطری و شاید یکی از دلایل مهم ایجاد قوانین و مقررات در جوامع بوده است. خسارات چه از نوع مادی یا معنوی باید جبران شوند، درواقع لازمه ثبات و عدالت یک جامعه آن است که فرد زیان دیده از یک خسارت شرایط جبران خسارتش فراهم گردد و شرایط

مادی و تا حدی روحی اش به حالت قبل از ایجاد آن زیان بازگردد. ایجاد شرایط جبران زیان های وارده به افراد نه تنها لازم بلکه تکلیف قانون است.

جبران خسارات از اهداف قانون مسئولیت مدنی است ، بدین بیان که الزام به جبران خسارت تا اندازه ای اثر تادیبی بر خطاکار دارد و درعین حال زیان دیده ، آن را التیام بخش صدمه ای می داند که به او وارد شده است. هم چنین وقتی حکمی بر خطاکار اجرا می شود و او ملزم به جبران خسارت می گردد موثر در این امر است که خطاکار و دیگران نیز از انجام آن فعل زیانبار باز داشته شوند.

در جبران زیان های مادی می توان از روش های استفاده کرد که وضع به حالت سابق بازگردد و به نحوی جبران شود که گویی از اصل زیانی وارد نیامده است هم چون روش جبران عینی . استفاده از چنین روش هایی در جبران زیان های معنوی ممکن است در بعضی موارد به این اندازه موثر و کارآمد نباشد.

در حال حاضر باتوجه به ابعاد مختلف ایجاد شده از جرایم نیاز به قوانینی منعطف و فراگیر هست تا بتواند بصورت کاربردی خلا ناشی از عدم توجه کامل به جبران زیان های معنوی را پر کند. زیان های معنوی طیف گسترده ای دارند و درگذر زمان انواع مختلفی به خود گرفته اند ، بنابراین برای جبران اقسام گوناگون خسارات معنوی باید راهکارهای متناسب با هر زیان در نظر گرفت. هم چنین با در نظر گرفتن ریشه جبران خسارات معنوی در قواعد فقهی هم چون قاعده «لاضرر» و در احادیث و روایات مانند حدیث مربوط به «سمره بن جندب» به اهمیت این نوع زیان و جبران آن پی می بریم. جبران زیان های معنوی به طور کامل در بعضی موارد بسیار سخت است اما شاید بتوان با ایجاد راهکارهای جدید سطح بالاتری از رضایت مندی و تشفی خاطر را برای فرد زیان دیده از خسارت معنوی به ارمغان آورد. در نهایت هدف از پرداختن به مسئله خسارت معنوی و جبران آن بررسی مشکلات و مسائل ناشی از فقدان قوانین جامع و کامل در این زمینه و ایجاد راهکارهای کاربردی و موثر در جبران این نوع از زیان است. امید است با پرداختن به این مسئله مهم و پیشنهاد راهکارهایی برای جبران آن بتوان به تکمیل و غنی تر کردن قوانین این بخش پرداخت .

مراجع استفاده کننده از نتیجه پایان نامه:

قوه قضائیه ، قوه مجریه ، مجلس شورای اسلامی ، مجمع تشخیص مصلحت نظام ، شورای نگهبان ، قوانین اساسی ، مدنی ، جزا ، کیفری و مسئولیت مدنی

کاربردهای متصور از تحقیق :

این پژوهش به دستگاه قضایی کشور کمک می کند که بتواند در مرحله اول دسته بندی درستی از جبران خسارت معنوی در عرصه های مختلف قضایی کشور ایجاد کند؛ چراکه تاکنون آن چنان که باید به این موضوع پرداخته نشده است و از سوی دیگر این مبحث بسیار مهم در مجموعه قضایی کشور که براساس موازین اسلامی تعیین و تبیین شده است تا حد بسیار زیادی مغفول مانده است، از این رو این تحقیق به قوه قضاییه و قوه مجریه کمک می کند که بتواند با تشریح ابعاد مختلف خسارت معنوی لایحه ای برای جبران و ارائه به مجلس شورای اسلامی فراهم آورد.

هم چنین این رساله با در نظر گرفتن بخش های مختلف جبران خسارت معنوی به مجلس شورای اسلامی در تدوین یک قانون جامع، کامل و منسجم برای حمایت از آسیب دیدگان در این زمینه فراهم می کند.

جدید بودن و نوآوری تحقیق از منظر دانشجو:

مجموعه قضایی کشور در حوزه خسارت معنوی چندان قوی عمل نکرده است و علی رغم اینکه قانون اساسی و دیگر قوانین براساس موازین شرع اسلام تهیه و تدوین شده اند به این موضوع پرداخته نشده و بیشتر به جبران و تامین خسارت مادی توجه شده است این در حالی است که پیش از این در بسیاری از کشورها این مسئله مورد توجه و ارزیابی قرار گرفته است از این رو بی تردید این موضوع برای مجموعه قضایی کشور بسیار مهم و جدید تلقی می شود و نیاز مبرمی است که قوانین در حوزه خسارت معنوی تهیه و تدوین و حتی اصلاح شوند و این پژوهش شاید اقدام راهبردی و کاربردی در زمینه جبران خسارت معنوی است که می تواند برای بسیاری از خسارت دیدگان در این حوزه راه گشا باشد.

فصل اول :

کلیات و تعاریف

تعریف مفاهیم اصلی

در این رساله به بررسی خسارت معنوی و تعاریف ارائه شده از آن می پردازیم و مصادیق مختلف این نوع خسارت را بیان می کنیم هم چنین به مقایسه و ارزیابی این نوع خسارت با خسارت مادی می پردازیم. در ادامه با اشاره به مواد مختلف قانونی در این زمینه و تحلیل آنها به بررسی راه هایی برای محاسبه و میزانی برای اندازه گیری خسارت معنوی می پردازیم همچنین با توجه به متون فقهی و نظرات فقهای عظام در مورد خسارت معنوی و با توجه به رویه محاکم قضایی و پرونده های موجود در این زمینه و آرای قضایی صادره راهکارهایی را برای دسته بندی این نوع خسارات و جبران انواع آن پیشنهاد می دهیم در این مقاله با ارزیابی و تبیین ادله موافقان و مخالفان جبران خسارت معنوی، لزوم جبران خسارت معنوی را اثبات می کنیم.

مبحث خسارت معنوی و مصادیق آن و راه های جبران آن از موضوعات پیچیده و بحث بر انگیز علم حقوق است و همچنین از مباحثی است که کمتر به آن پرداخته شده است. باید بگوییم که حقوق خصوصی و در کل قوانین کشور ما قسمت عمده ی توجه خود را متوجه خسارت مادی کرده است، هرچند از خسارات و زیان های معنوی نیز غافل نمانده اند و در جای جای قوانین مختلف از جمله قانون مدنی، قانون آئین دادرسی کیفری^۱ و قانون مسئولیت مدنی به مبحث خسارت معنوی پرداخته است. در عمل شاهد آن هستیم که قانون مسئولیت مدنی که مباحث بیشتری در مورد خسارت معنوی را درون خود دارد هم چون قوانین دیگر مورد توجه و عنایت محاکم قضایی نیست و محاکم با وجود مواد قانونی غنی در این مورد کمتر به آن توجه می کنند و در مورد صدور حکم در دعاوی به خواسته خسارات معنوی خودداری می کنند در صورتی که با توجه به متون قانونی می توان موجبات احقاق حقوق بسیاری از زیان دیدگان در زمینه خسارت معنوی، که متحمل ضرر های جبران ناپذیری شده اند را فراهم نمود. بنابراین پرداختن به این مقوله جنجالی و کم کار می تواند نقطه آغاز تغییری در رویه قضایی محاکم ما در این زمینه باشد.

هرچند قانون گذار تعریف واحدی از خسارت معنوی ارائه نداده است اما این به معنای نپرداختن به این موضوع یا کم اهمیت بودن آن نیست. خسارت معنوی از جمله مباحث مهم حقوقی است. قلمرو حقوق معنوی قلمرو وسیع و گسترده ای است به گونه ای که از نگاه نزدیک بسیاری از جرایم مشمول خسارت معنوی هستند. خسارات معنوی طیف بسیار گسترده ای دارند و دارای انواع و اقسام هستند بنابراین

۱- تبصره ۱ ماده ۱۴ قانون آئین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲

جبران این نوع از خسارت نیز خود مبحثی بسیار پیچیده است. با پرداختن به این موضوع و تعریف دقیق تر آن و باز کردن مصادیق و ایجاد قوانین و راه کارهایی برای جبران زیان معنوی شرایط احقاق حقوق افراد بیشتری در جامعه فراهم می شود. امروزه در محاکم قضایی ما توجه خاصی به این مقوله نمی شود و بیشتر محاکم در صدد صدور آرا در زمینه جبران خسارات مادی هستند و از پرداختن به مسئله زیان ها و خسارت مادی آن چنان که باید و شاید باز مانده اند. این در حالی است که بسیاری از زیان دیدگان و مجنی علیهم در جرایم ارتكابی در کشور ما متحمل زیان های معنوی شده اند. بنابراین با پرداختن به این بحث در صدد آن هستیم تا با ایجاد راه کارهایی برای جبران خسارت معنوی شرایط برقراری عدالت را به طور کامل فراهم نماییم. البته دسته بندی انواع خسارات معنوی و تعیین مصادیق دقیق آن کار آسانی نیست، زیرا با وجود آن که در متون قانونی مختلف صحبت از خسارت معنوی شده است اما تعریف دقیقی از این نوع خسارت به عمل نیامده است و حقوق دانان نیز در تعریف آن وحدت نظر ندارند، البته در برخی مواد قانونی به آن اشاره شده است اما نه به طور دقیق و تفکیک شده. در تمامی متون قانونی تنها قانون آئین دادرسی کیفری به تعریفی مختصر از خسارت معنوی بسنده کرده است.

یکی از دلایل محجور ماندن این موضوع مهم و پرکاربرد در قوانین ما این است که به عقیده بسیاری از حقوق دانان میزان و مقیاسی برای اندازه گیری خسارت و زیان معنوی وارده وجود ندارد و این نوع خسارت هم چون خسارت مادی قابلیت اندازه گیری ندارد. در این نوع از زیان ممکن است اصلا آسیب مادی به فرد وارد نشود و تنها فرد دچار صدمات روحی و عاطفی شود یا اینکه اعتبار و آبروی شغلی و کاری او دچار خدشه شود. در نتیجه شاهد این موضوع پراهمیت هستیم که در این نوع از خسارت اندازه گیری درد و زیان وارده بسیار سخت و دشوار است.

ما در این نوشته بر آنیم تا ابتدا زیان ها و خسارت های معنوی را با ایجاد ملاک های اجتماعی آن ها طبقه بندی کنیم و سپس راه کارهایی برای جبران هر نوع از انواع این خسارات ارائه دهیم. زیرا همان گونه که در ابتدا گفتیم یکی از بزرگترین مسائل و مشکلات بر سر راه جبران خسارت معنوی نبود میزانی برای سنجش و اندازه گیری این نوع از خسارت است، در واقعیت نیز به عنوان مثال میزان ناراحتی شخصی که آبرو و حیثیت او بر باد رفته قابل اندازه گیری نیست و تا وقتی که ملاکی برای سنجش این نوع خسارت وجود نداشته باشد جبران آن ناممکن است.

به طور کلی در مبحث جبران خسارت طبق اصل «لزوم جبران کامل خسارت» جبران زیان باید تا به آن حد باشد که خسارت زیان دیده را کاملا جبران و وی را حدالمقدور در موقعیتی مشابه موقعیت وی در

قبل از زیان وارده قرار دهد. ایجاد چنین شرایطی برای فرد زیان دیده از یک خسارت مادی امری نسبتاً آسان و امکان پذیر است. برای مثال فردی که مالش را از دست داده است با به دست آوردن مجدد مال وضعیت سابق خود را می یابد و در نتیجه خسارت وارده به وی این چنین جبران می شود. اما شخصی که دچار صدمات روحی شده و برای مثال اعتبار شغلی خود را به دلیل لطمه به ابرویش از دست داده است را چگونه می توان به حالت سابق باز گرداند! چگونه می توان زیان وتالم روحی وارده به چنین شخصی را جبران کرد! بنابراین در برخورد با مسائل اجتماعی و روزمره شاهد این قضیه بسیار مهم هستیم که جبران انواع و کلیه خسارات لازمه بقای عدالت در قوانین است و نیاز به قوانینی غنی که توانایی برقراری عدالت در تمام زمینه ها را دارا باشد کاملاً محسوس و پررنگ است.

در راستای تحقق هرچه بیشتر عدالت باید جبران خسارت از هرگونه محدودیت رها شود و سبب حمایت هرچه بیشتر از قربانیان اعمال زیان بار و جبران هرچه بیشتر خسارات وارده بر آنان شود. عدالت به معنای خاص کلمه زمانی محقق می شود که خسارت های های وارده از جرایم و اعمال زیان بار به طور کامل و به دور از انواع آن قابلیت جبران داشته باشند. وقتی قوانین انعطاف و توانایی پذیرش اصل لزوم جبران کلیه خسارات اعم از مادی و معنوی، جسمی و روحی و مالی را پیدا کنند زمینه تحقق عدالت گسترده فراهم می شود. در مسئولیت مدنی این حکم به عنوان قاعده پذیرفته شده است که هر کس به دیگری خسارتی وارد آورد باید آن را جبران کند. با توجه به کلیت این حکم خسارت معنای عام خود را دارد و انواع خسارات اعم از مادی و معنوی را شامل می شود، تفکیکی در این حکم بین انواع خسارت ها دیده نمی شود بنابراین حکم این موضوع شامل کلیه زیان ها است و این همان اصل بقای عدالت در جوامع است به این ترتیب که تمامی افرادی که خسارتی دیده و قربانی اعمال زیان بار دیگران شده اند حق درخواست جبران خسارت خود را داشته باشند. وقتی این حق افراد در جوامع مورد توجه قرار بگیرد و ضایع نشود، قانون حس امنیت و حمایت بیشتری به جامعه می دهد. علاوه بر این که افراد جامعه احساس امنیت بیشتری می کنند، زیان کاران نیز با مشاهده این امر که تمامی اعمال آنان در ترازوی عدالت سنجش شده و از چشم تیزبین قانون پنهان نمی ماند سدی بزرگ بر سر راه اعمال زیان بار خود می بینند.

شاید جبران خسارت های معنوی و لطمات روحی و عاطفی در جامعه ضمانت اجرایی موفق بر سر راه زیان کاران باشد. شاید با جبران خسارت های معنوی در کنار خسارت های مادی بتوان سدی جلوی پیشروی جرایم بست. امید است بتوان با تدوین قوانین دقیق در این زمینه نه تنها جلوی پیشرفت جرایم و اعمال خسارت بار را گرفت بلکه بتوان در کنار این کار با فرهنگ سازی در جامعه جلوی ایجاد چنین

تالمات و صدمات عاطفی و روحی را گرفت. می توان با بحث پیرامون این مسئله مهم و ایجاد راه کار به تدریج زیان های وارده ناشی از خسارت های معنوی را به حداقل رساند. مسئولیت مدنی در مقوله جبران خسارت اهدافی را دنبال می کند از جمله : جبران کامل خسارت، جلب رضایت زیان دیده و بازگرداندن وضع پیشین وی. با توجه به متفاوت بودن این اهداف روش های متفاوتی نیز برای تحقق هر کدام باید در نظر گرفت. در این مسئله تردیدی وجود ندارد که شخص متضرر از یک خسارت می تواند جبران زیان وارده به خود را از عامل زیان مطالبه کند. اما مسئله اینجاست که چگونه می توان تمامی خسارت ها را جبران کرد و آیا قوانین انعطاف لازم را در این زمینه دارند که بتوانند تمامی حقوق افراد زیان دیده را باز پس بگیرند؟

مسئله تنها ایجاد و تدوین قوانین در این زمینه نیست بلکه اجرای قوانین بارها مهم تر از تدوین آن است. احقاق حق افراد زیان دیده و قابلیت مطالبه کردن این حق از توانایی های مهم قوانین است. هم چنین با اجرای این قوانین و ایجاد رویه قضایی در این زمینه ضمانت اجرایی قوی تر ایجاد کرده و شاهد بازدارندگی بیشتری خواهیم بود.

همان گونه که می دانیم انسان دارای دو بعد است. بعد مادی و بعد معنوی - بعد مادی شامل جسم و بعد معنوی شامل روح و روان انسان است. همان طور که بعد مادی دچار آسیب می شود و در واقع جسم انسان صدمه می بیند، روح و روان هم دچار آسیب می شود. چه بسا در بعضی موارد افراد دچار صدمات روحی شدید شده که از زندگی روزمره باز می مانند و حتی زیان های معنوی خسارت بیشتری نسبت به زیان های مادی ایجاد کنند. اما علت اینکه توجه افراد، جامعه و قوانین به خسارت و زیان های مالی بیشتر است شاید این باشد که روح و روان افراد نسبت به جسم آنان قوی تر است. قدرت و نیروی روحی و روانی انسان تاب مقاومت در برابر بسیاری سختی ها دارد اما جسم و اموال انسان بسیار آسیب پذیرتر است.

اما متأسفانه در جامعه ما و در روابط اجتماعی بین افراد می بینیم که توجه مردم به جسم و مادیات بسیار بیشتر از توجه آنان به معنویات و روحیات یکدیگر است در روابط روزمره شاهد این قضیه هستیم که افراد احترام زیادی به جسم یکدیگر و مادیات و دارایی یکدیگر می گذارند و کمتر اجازه تجاوز به اموال دیگری چه منقول و چه غیر منقول را می دهند اما به راحتی به روحیات، اعتقادات و باورهای یکدیگر تجاوز می کنند.

از همین گفته‌ها متوجه می‌شویم که در جامعه ما توجه به مادیات بسیار بیشتر از توجه به معنویات است و این موضوع وارد قوانین و رویه قضایی ما نیز شده است. حال آن که نه تنها در قوانین بلکه در دین مبین اسلام روح انسان بسیار مورد توجه قرار گرفته و در قرآن در حدود ۶۲۳۶ آیه در زمینه پرورش صحیح انسان و حفظ بهداشت روان سخن گفته است. در برخی آیات آمده که حقیقت انسان را روح او تشکیل می‌دهد.

با توجه به مطالب فوق می‌توان گفت زندگی انسان‌ها عرصه فرمان‌روایی احساسات و عواطف است. بخش قابل توجه فعالیت‌های هر انسانی براساس خواست عواطف جامعه عمل می‌پوشد. بسیاری از معضلات و مشکلات اجتماعی بازتاب فعالیت‌های افراد است که برخاسته از احساسات اوست. چه بسا جرایمی که اتفاق در جامعه به وقوع می‌پیوندد ناشی از تالمات روحی و صدمات عاطفی وارده به افراد باشد. با این تفاسیر به اهمیت بعد روحانی و معنوی انسان بیشتر پی می‌بریم. امید است با پرداختن به بعد معنوی افراد و جبران خسارت‌های معنوی وارده و تدوین قوانین جدید در این زمینه به پیشرفت در این زمینه کمک کنیم و به برقراری عدالت کامل در جامعه یاری رسانیم.

این پایان‌نامه با تکیه بر تحقیقات و پژوهش‌های علمی انجام شده در چهار فصل شامل کلیات و تعاریف، چهارچوب نظری و مفهومی، مبانی نظری در مورد خسارت‌های معنوی و نحوه جبران آن‌ها و در نهایت نتیجه‌گیری به رشته تحریر درآمده است.

در فصل اول بیشتر به تعاریف دقیق واژگان و مفاهیم به کار رفته در این نوشته می‌پردازیم سپس سوالات اصلی و کمکی را مطرح می‌کنیم و هم‌چنین فرضیه‌هایی را در این زمینه بیان می‌کنیم. فصل دوم شامل چهارچوب نظری است، نظریه‌ها و تئوری‌هایی که در این باره محققان و پژوهشگران چه در مقالات و رسالات و چه در کتاب‌هایی با موضوع جبران خسارت معنوی را بیان کرده‌اند در این بخش باز کرده و به آن می‌پردازیم و سعی می‌کنیم یک ساختار نظری مناسب در نظر گرفته با توجه به آن تحقیق را به پیش ببریم تا در نهایت به اثبات موضوع مورد نظر خود برسیم. در فصل سوم ابعاد مختلف موضوع خسارت معنوی و جبران آن را ارزیابی می‌کنیم و از زوایای مختلف و جایگاه‌های مختلف حقوقی موضوع را بررسی می‌کنیم چرا که تا به امروز موضوع خسارت معنوی و جبران آن به دقت مورد ارزیابی قرار نگرفته است، بنابراین تلاش ما بر این است تا در این فصل با بررسی پرونده

۱- سوره یونس آیه ۵۷، سوره رعد آیه ۲۸، سوره بقره آیه ۱۵۳، سوره آل عمران آیه ۲۰۰ و ۱۵۹، سوره احزاب آیه ۳، سوره نساء آیه ۲۹، سوره اسراء آیه ۲۴، سوره بقره آیه ۸۳

های قضایی و آرای صادره در این موضوع ماهیت کلی خسارت معنوی را مشخص کنیم و به اثبات فرضیه خود پردازیم. در قسمت نتیجه گیری نیز با ارزیابی تمامی اطلاعات و داده هایی که در فصول قبلی به دست آوردیم به بیان دقیق شرایط فعلی جبران خسارت معنوی در کشور و فقه اسلامی می پردازیم تا بتوانیم براساس این نتیجه گیری بستر مساعدی برای تصمیم گیری های کلان در کشور ایجاد کنیم و همچنین زمینه مناسبی برای تصمیم سازی درست و متناسب با موازین شرع به عمل آوریم.

تعاریف واژه های تخصصی:

خسارت:

واژه خسارت از لغات عربی است که در زبان فارسی نیز استعمال می گردد. این واژه در فرهنگ معین به معنی ضرر کردن و زیان بردن آمده است و ضرر نیز به معنای نقص بر مال دیگری و یا صدمه به جان کسی وارد کردن است. در فقه اسلامی نیز ضرر در دو معنی به کار رفته است: یکی صدمه زدن به خود و دیگران و دیگری تجاوز و لطمه زدن به حیثیت خود و دیگری. هم چنین علاوه بر حقوق دانان که واژه خسارت را به معنای اصطلاحی مورد استفاده قرار داده اند، در عرف نیز این کلمه در دو معنای "خسارت زدن" و "خسارت پرداختن" مورد استفاده واقع شده است. در دانشنامه اسلامی "خسارت" مترادف با کلمه "زیان" است. البته باید توجه داشت که واژه خسارت اعم از واژه "ضرر" است زیرا واژه خسارت علاوه بر معنای زیان که به دیگری وارد می شود بر تاوان و غرامتی که به زیان دیده داده می شود نیز دلالت می کند.

خسارت معنوی:^۲

خسارت معنوی ناشی از جرم عبارت از لطمه ای است که به حق غیرمالی اشخاص در اثر وقوع جرم وارد می شود مانند از بین رفتن حیثیت و اعتبار یا صدمات روحی وارده به شخص، البته در وقوع جرم معمولاً ضرر مادی و معنوی به همراه یکدیگر هستند، مانند ضرر ناشی از جرم نشر اکاذیب که از یک طرف به حیثیت معنوی شخص لطمه وارد می کند و از طرف دیگر باعث زیان مالی شخص می شود. ضرر معنوی ضرری است که به عرض و شرف متضرر یا یکی از اقارب او وارد می شود.

۱- [ضَرَرٌ] مجمل اللغه خلاف نفع لغت نامه دهخدا، ضرر

۲- تعریف خسارت معنوی: کاتوزیان ۱۳۸۶ ش، ج ۱، ص ۱۴۴